Przestrzeń publiczna, prywatna czy niczyja? Seminarium, Poznań 13-14 październik 2008

Krzysztof Podemski
Instytut Socjologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

I. WPROWADZENIE DO SEMINARIUM

13 X 2008

Perspektywa socjologiczna: przestrzeń jako ‘wartość przestrzenna’ powiązana z innymi ‘nieprzestrzennymi’ wartościami

1. *Badacz* […] *musi brać przestrzeń* […] *ze* ***współczynnikiem humanistycznym****, tj. tak jak jest doświadczona przez* […] *podmioty ludzkie*
2. Ludzie *nigdy nie doświadczają jakieś powszechnej, obiektywnej, bezjakościowej, niezmiennej, nieograniczonej i nieograniczenie podzielnej przestrzeni*
3. Ludziom *dane są w doświadczeniu niezliczone ‘przestrzenie’ jakościowo różnorodne, ograniczone, niepodzielne, zmienne, a przy tym dodatnio lub ujemnie oceniane: np.*
   - *miejsca zajęte lub puste,*
   - *wnętrza (ciasne lub przestrzenne) i zewnętrza,*
   - *siedziby, okolice, ośrodki, granice, drogi*
   - *strony (góra, - dół, prawa – lewa, wschód – zachód)*
   - *blisko – daleko, itp..*
4. *Każda przestrzeń (****wartość przestrzenna****) jest składnikiem jakiegoś nieprzestrzennego systemu wartości, w odniesieniu do którego posiada swoistą treść i znaczenie (*np. społeczne, religijne, polityczne, ekonomiczne, techniczne itp..)
5. Grupy ludzkie *zwykle mają w sferze swego zbiorowego doświadczenia i działania wartości przestrzenne, które traktują jako swą wspólną ‘własność”, nie w sensie ekonomicznym, tylko w tym, że nimi wspólnie ’władają’, każda grupa społeczna ma swoją przestrzeń (rodzina – mieszkanie, załoga – statek, społeczność lokalna – osiedle, wieś lub miasto, grupa wyznaniowa – kościół, naród – kraj,*
6. Każdy człowiek ma swoją ***pozycję ekologiczną***, czyli *przyznane ze mu względu na rolę społeczną (np. matki, ojca, pracownika, mieszkańca itp.) prawo obecności w określonej przestrzeni*

Florian. Znaniecki, Socjologiczne postawy ekologii ludzkiej, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Poznań,1938

Public, wg Longman Dictionary

- dotyczący, zajmujący wielu ludzi (np. “będący obiektem publicznego zainteresowania”)
- do powszechnego użytku , nie-prywatny (np. “biblioteka publiczna”, szkoła publiczna”)
- należący do usług świadczonych przez władze państwowe lub lokalne obywatelom (np.“wydatki publiczne”, “roboty publiczne” “public servant”)
- powszechnie znany, nie-tajny (np.”informacja została upubliczniona dopiero po tygodniu”)
- ludzie w ogóle (np. “otwarte dla publiczności od godziny...”, “general public”)
- grupa ludzi odniesiona do jakieś osoby, wydarzenia, czynności (np.”publiczność spektaklu”)
- wykonywany w obecności obcych (np. “nieobyczajne zachowanie w miejscu publicznym”)

A zatem publiczne, czyli:

1. **dostępne** (miejsce, informacja, usługa itp.) **bezpłatnie dla wszystkich** (chodzi dostęp rzeczywisty, a nie prawny, czyli np. nie prawo wstępu dla niepełnosprawnych, ale odpowiednie warunki, np. winda),

2. ważne, dotyczące wszystkich,

3. miejsce wolnej demokratycznej debaty, archetyp antycznej „agory”, forum

Pojęcie „publiczne”

- niemal zawsze nacechowane pozytywnie (wyjątki w j. polskim: *dom publiczny, publiczna egzekucja*)
- wieloznaczne, nieostre, np. co to znaczy, że telewizja ma być „publiczna”:
  - ✓ czy musi być własnością państwa?
  - ✓ czy nie może zamieszczać reklam i musi utrzymywać się wyłącznie z budżetu?
  - ✓ czy musi nadawać programy wartościowe (czyli elitarną kulturę wyższą)?
  - ✓ czy też wprost przeciwnie, musi nadawać programy dla przeciętnego widza (czyli masową rozrywkę)?

Najczęstsze rozumienie przestrzeni publicznej – powszechny bezpłatny dostęp

- Przykład: ulice, place, z reguły niektóre budynki użyteczności publicznej (np. dworzec, jeżeli nie jest zamykany na noc i nie trzeba kupować „peronówki”), krajobraz (np. w Polsce i Skandynawii lasy)
- Sfera półpubliczna: dostępne za opłatą, kina, teatry, kawiarnie
- Kontrowersje wokół centrów handlowych: sfera publiczna, półpubliczna,czy pośrednia między publiczną i półpubliczną: zależy od tego czy dostępna zawsze i dla wszystkich (czy alejki otwarte nocą , mimo zamknięcia sklepów, czy nie wyrzuca się żebraków i bezdomnych itp..)

Zawłaszczanie sfery publicznej

- **Ekonomiczne:** prywatyzacja centrów miast, USA, Europa Zachodnia, początek lata 60-te,
- **Materialne:** ogrodzenia, bramy, mury, *gated communities*,
- **Symboliczne:** zasłanianie publicznej przestrzeni przez reklamy, np. na muzeach, tramwajach, zabytkach, skrzyżowaniach itp..)

Dwa przykłady przestrzeni publicznej w metropolii (centrum Londynu): Hyde Park i Trafalgar Square

Hyde Park

Własność rodziny królewskiej, ale każdy może korzystać z ławek, trawników, fontann, nie ma tu żadnych obiektów gastronomicznych i handlowych

Speaker's Corner:
wolna trybuna dla każdego

Trafalgar Square: miejsce otwarte każdy może posiedzieć

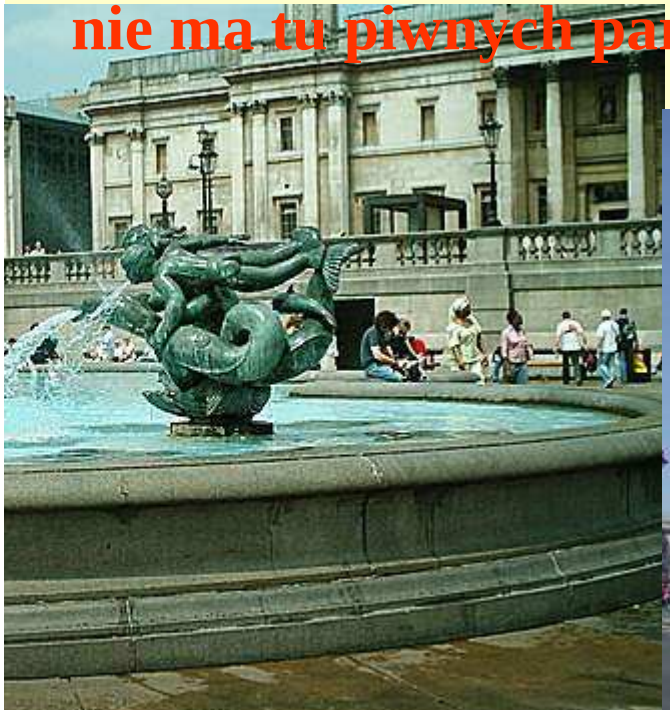
na ławkach wokół pomnika Nelsona czy schodach National Gallery

tradycyjne miejsce spotkań, demonstracji politycznych,

nie ma tu piwnych parasoli ani budek z frytkami

3 różne znaczenia „przestrzeni publicznej” vs „prywatnej”

Własność – kategoria prawna	**Korzystanie kategoria społeczno-ekonomiczna**	**Decydowanie kategoria społeczno-polityczna**
Prywatna (indywidualna grupowa) **Publiczna** (komunalna, państwowa)	**Prywatne** (prywatny domowy ogród) **Grupowe** (zamknięty ogród przyszpitalny, przyklasztorny dostępny tylko dla pewnej kategorii osób itp.., nawet jeżeli właściciel jest „publiczny”) **Publiczne** (park otwarty dla wszystkich, nawet jeżeli właściciel jest „prywatny’)	**Indywidualne** (właściciel) **Menedżerskie** (zarząd, rada itp.) **Publiczne** (konsultacje, referenda, badania)

Oprócz przestrzeni publicznej i prywatnej jest i przestrzeń niczyja: jedna z cech polskiego krajobrazu: nikt niej korzysta, nikt o niej nie decyduje, nikt nie czerpie korzyści z jej posiadania

„Co łączy wieś pod Kielcami i Juratę, Anin, Szczyrk i Lasek Bielański? To co wspólne rozgrywa się na skrzyżowaniu dróg, na tyłach fabryki, wokoło obejścia gospodarczego, niedaleko stacji kolejowej. Jest to przestrzeń społecznie (nie prawnie) niczyja, luźna, ziemia jałowa (nie jest to ani łąka, ani śmietnik, ani składowisko, ani plac zabaw dziecięcych. Miejsce o nieokreślonym kształcie i funkcji. (...) Kraina nieładu (...) należymy do najbardziej zaniedbanych krajów Europy. (...) Nieład w krajobrazie jest odpowiednikiem – a może i po trosze sprawcą poczuć nieładu w samych ludziach (...) Nieład przestrzenny zmienia nas samych we własny margines społeczny”.

Andrzej Ziemilski, Człowiek w krajobrazie. Szkice z pogranicza socjologii, Warszawa 1976

Upublicznianie komunalnego

Współpraca Oxford City Council z lokatorami w projektowaniu nowego osiedla mieszkaniowego

- 5 pracowników: 2 architektów, 2 pracowników wydziału mieszkaniowego, 1 pracownik socjalny (jego zadaniem było pomóc przyszłym lokatorom w zorganizowaniu się)
- dotarcie do potencjalnych lokatorów (oczekujący na mieszkania komunalne), N=64, 2 letnia współpraca, wykruszyło się tylko 7 badanych
- Problemy: chaos, nieporozumienia, brak środków w budżecie, nadgodziny,
- Wynik: obie strony wiele się nauczyły, także architekci

Uczyć się od społeczeństwa, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Warszawa, brak autora i daty wydania

Upublicznianie prywatnego – budynek siedziby firmy Johny Deere, projekt Eero Saarinena, Illinois, 1964-1969

- Badanie pracowników przed a) wprowadzeniem się oraz b) 4 miesiące i c) 4 lata po wprowadzeniu się do nowego budynku, (wywiady odpowiednio z48, 41 i 33 osobami)
- Wnioski praktyczne:
  - Wzbogacenie monotonnej kolorystyki, zwłaszcza. korytarzy
  - Poprawienie wilgotności i temperatury
  - Poprawienie i przesunięcie parkingów
  - Krytyka braku prywatności (ciągle na widoku)
  - Niedostateczna izolacja akustyczna

M.R.Hall, E. T. Hall, Czwarty wymiar w architekturze. Studium o wpływie budynku na zachowanie człowieka , Muza, Warszawa 2001 (oryg. 1975)

Konkluzje:

Przestrzeń publiczna to przestrzeń, która spełnia jednocześnie następujące, czasem sprzeczne z sobą warunki:

- jest faktycznie dostępna dla wszystkich
- jest współkształtowana przez wszystkich zinteresowanych (nie tylko przez „władzę” i „kapitał”, ale także przez „obywateli”)
- służy wartościom uznawanym za „szlachetne” (zdrowie, wolność, demokracja, samorealizacja, pokój, więź między ludźmi, a nie np. przemocy, nienawiści, pijaństwu, nietolerancji, manipulacji itp..), to przestrzeń publicznej debaty, a nie publicznej egzekucji